

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนชนบทไทยในอดีตเป็นชุมชนขนาดเล็ก ประกอบด้วยหลายๆ ครัวเรือน ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหมู่ มีความเป็นญาติมิตรช่วยเหลือกันทำการผลิตและบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ไม่เน้นการผลิตเพื่อขาย พึ่งพาความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติ กล่าวคือทำน่าน้ำฝน ทำอาหารจากท้องไร่ท้องนา ห้วยหนองคลองบึง และจากผืนป่า เช่น หาผักหาปลา หน่อไม้ เห็ด ผักหวาน ตลอดจนสัตว์ต่างๆ สำหรับเป็นอาหารในการดำรงชีวิต การแบ่งงานกันทำในกระบวนการผลิตมีลักษณะเป็นการแบ่งตามสภาพทางกายของบุคคล เช่น เพศและวัย อาทิเช่น ผู้ชายเป็นคนหาปลา หาเนื้อ เลื่อยไม้ สร้างบ้าน จักสาน ส่วนผู้หญิงเป็นผู้หุงหาอาหาร เก็บผัก หาฟืน ตักน้ำ ตำข้าว เย็บปักถักร้อย เป็นต้น

ส่วนการทำนาทำไร่ทำนั้นสมาชิกทุกคนในครอบครัวทั้งผู้ชายและผู้หญิงช่วยกันทำโดยผู้ชายเป็นคนไถคราดนาและปักคันนา ผู้หญิงเป็นคนถอนต้นกล้าเพื่อนำไปปลูกร่วมกับคนอื่นๆ ในบางโอกาสผู้ชายช่วยผู้หญิงปลูกข้าวเช่นเดียวกัน บางครอบครัวมีลูกหลานเป็นผู้คอยเลี้ยงวัว ควาย หลังจากเสร็จจากการคราดนาไถนาในแต่ละวัน แรงงานในการผลิตเป็นแรงงานในครอบครัวและแรงงานจากสัตว์ เช่น วัว ควาย และแรงงานจาก เครือญาติ เพื่อนบ้านที่มาช่วยเหลือแลกเปลี่ยน แรงงานกัน เช่น ดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ฯลฯ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540 , หน้า 18-19)

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตส่วนใหญ่ผลิตใช้และหาได้เองในท้องถิ่นของตน อาทิเช่น คราด ไถ แอก พรวน จอบ เสียม ฯลฯ ไม่มีเครื่องจักรกลเข้ามาช่วย ดังนั้นประสิทธิภาพในการผลิตจึงต่ำและไม่มีผลผลิตส่วนเกินหรือมีก็น้อยแต่ก็เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในชุมชน (ภักพัฒนา ทิพย์ประไพ , 2540 , หน้า 53-54)

หลังจากประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504) เป็นต้นมาได้มีการเร่งพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบประปา ระบบชลประทาน ระบบขนส่งมวลชนและอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินกิจการทางการค้า เพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้นักลงทุนเข้ามาดำเนินกิจการในประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจก่อให้เกิดการขยายตัวของการผลิตทางการเกษตรประเภทของการเกษตรเพิ่มขึ้น มีการนำเทคโนโลยีเพื่อการผลิตแบบใหม่เข้ามาในสังคมไทย การคมนาคมสะดวก การขยายตัวทุนภาคเอกชนเพิ่มขึ้น แรงงานจากภาคเกษตรไหลเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทย

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจให้ความสำคัญกับการส่งออกป้อนตลาดเมืองและตลาดโลก ส่งผลให้ระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเปลี่ยนแปลง

ชุมชนบ้านกลางพัฒนา หมู่ที่ 9 ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ในอดีตชาวบ้านมีอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น การผลิตเน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เมื่อก่อนนั้นทำนาปีละครั้งข้าวที่ปลูกเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองและหลังจากทำนาเสร็จก็ปล่อยร้างไว้รอจนถึงฤดูทำนาจึงกลับมาทำใหม่อีกครั้ง เครื่องมือที่ใช้ในระบบการผลิตทางการเกษตรสามารถหาได้ภายในชุมชน เช่น ไร่ เพื่อ(คราด) เป็นต้น เพราะยังไม่มีเครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงและการผลิตเป็นการใช้แรงงานคนในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้านที่มาช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานแบบ “เอามื้อเอววัน” น้ำที่ใช้ในระบบการผลิตก็ได้มาจากเหมืองฝายโดยมีแก่เหมืองเป็นคนจำนนน้ำให้ เมื่อต้องการน้ำก็ไปบอกแก่เหมืองให้ช่วยเปิดปิดน้ำเข้านา ค่าน้ำในขณะนั้นคิดเป็นไร่ โดยการเอาข้าวไร่ละหนึ่งลิตรต่อน้ำที่ปล่อยให้ตลอดปี ฤดูการทำนา รายจ่ายในขณะนั้นก็ไม่มากเพราะสามารถหาอาหารได้จากท้องถิ่น เช่น ผัก กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นต้น ชีวิตความเป็นอยู่ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ ระบบการผลิตทางการเกษตรเป็นแบบยังชีพคือเก็บไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ผลผลิตที่เหลือบางส่วนที่ต่างกันนำมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น นำปลาไปแลกข้าว เป็นต้น ความสัมพันธ์ทางสังคมกับภายนอกมีน้อย เนื่องจากระบบการคมนาคมไม่สะดวก แต่ลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชนมีลักษณะความสัมพันธ์แน่นแฟ้นมีการไปมาหาสู่และช่วยเหลือกัน

ต่อมาช่วงปี 2500 - 2520 ระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เคยทำนาปีอย่างเดียวก็นำมาปลูกยาสูบเป็นอาชีพเสริมหลังจากเก็บเกี่ยวข้าว ทำให้วิถีชีวิตการดำรงอยู่และความสัมพันธ์ในระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในระบบการผลิต เช่น พันธุ์พืช ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นต้น ระบบการผลิตในช่วงนี้เป็นระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาคือนายทุนเป็นคนออกเงินทุนให้แล้วหักเงินกลับคืนตอนที่ชาวบ้านขายผลผลิตให้ ต่อมาราคายาสูบตกต่ำชาวบ้านจึงเลิกปลูกยาสูบและได้หันมาปลูกมันล่อหรือมันฝรั่งแทน

ช่วงปี 2520 เป็นช่วงของยุคที่ระบบการผลิตทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงมาเป็นการผลิตแบบหมุนเวียนตลอดปี ส่งผลให้การผลิตทางการเกษตรของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก คือจากการผลิตแบบพอกินพอใช้ไปเป็นการผลิตเพื่อการค้ามีการใช้ที่ดินทำการผลิตทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง คือในฤดูฝนปลูกข้าว ฤดูหนาวปลูกมันล่อ ฤดูร้อนปลูกข้าวโพด และมีพื้นที่บางส่วนแบ่งไว้ปลูกผัก เช่น มะระ แตง บวบ ถั่วฝักยาว ไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนและที่เหลือก็ขาย การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในยุคนี้ทำให้ระบบความสัมพันธ์ใน

ระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชน เปลี่ยนจากการเอามือเอาวันกันมาเป็นการจ้างแรงงาน แทน และมีการใช้เทคโนโลยีในการผลิตทางการเกษตรซึ่งต้องใช้เงินทุน แรงงาน และต้องพึ่งตลาดที่ไม่สามารถควบคุมได้

การปลูกมันนอเริ่มเข้ามาในชุมชนประมาณ ปี 2507 โดยลุงปั้น ใจเป็ง ได้อ่านวารสารการเกษตรเกี่ยวกับคำแนะนำและขั้นตอนการปลูกมันนอ ประกอบกับขณะนั้นได้มีคนนำมันนอมาปลูกที่ตำบลช่อแล อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ลุงปั้น ใจเป็ง ซึ่งมีเพื่อนอยู่ที่ช่อแลจึงไปขอเมล็ดพันธุ์มาทดลองปลูกและได้ผลดีใน ปี 2515 ได้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นต้นทุนการผลิตตอนนั้นยังไม่สูงมากนักเพราะใช้แรงงานในครอบครัว เครื่องมือ ขณะนั้นดินยังอุดมสมบูรณ์ดีและไม่มีโรคแมลงศัตรูพืชทำให้ต้นทุนเกี่ยวกับการผลิตไม่สูงมากนักผลการผลิตช่วงสามสี่ปีแรกอยู่ในระดับที่ดีแต่ในระยะหลังโรคและแมลงศัตรูพืชเริ่มมีมากขึ้น ต้นทุนในการผลิตจึงสูงขึ้น ปี 2526 – 2527 มีการขยายการเพาะปลูกเพิ่มพื้นที่และเริ่มมีบริษัทเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกพันธุ์สวีทเวเบอร์เบงค์ แต่ไม่ได้ผลเนื่องจากไม่เหมาะกับภูมิอากาศในประเทศไทย ชาวบ้านจึงหันมาปลูกพันธุ์อื่นแทนใน ปี 2530 การปลูกมันนอเริ่มมีปัญหาเพราะราคาคงเนื่องจากมีการปลูกกันมาก รัฐบาลต้องเข้ามาพยุงราคา หลังจากนั้นชาวบ้านจึงรวมตัวกันตั้งเป็นสหกรณ์ผู้ปลูกมันนอ เพื่อควบคุมการผลิตมันนอให้อยู่ในปริมาณพอเพียงกับความต้องการ โดยสหกรณ์ทำหน้าที่ส่งจ่ายหัวพันธุ์ให้กับสมาชิกรวมถึงให้บริการสินเชื่อ ปุ๋ย ยามาแมลง เงินกู้ระยะสั้น รับฝากหัวพันธุ์ รับจ้างซังสินค้าให้กับสมาชิก ปี 2538 บริษัทได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมอีกครั้งในลักษณะพันธะสัญญาโดยลงทุนให้ชาวบ้านปลูกโดยออกค่าหัวพันธุ์ ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลงให้ก่อนแล้วบริษัทจึงหักต้นทุนเมื่อชาวบ้านนำผลผลิตไปขายให้โรงงาน ในช่วงปลูกมันนอนี้ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการทำนามากนัก เพราะหารายได้จากทางอื่นมากกว่า เช่น ทำงานในโรงงานได้รายได้วันละ 400 – 500 บาท หรือออกไปซื้อลำไยมาให้ชาวบ้านคว้านเนื้อลำไยแล้วนำไปส่งขายโรงงานอบแห้งซึ่งมีรายได้ดีกว่าการทำนาหรือรับจ้างทำนาซึ่งได้ค่าแรงงานวันละ 120 บาท เท่านั้น น้อยกว่าค่าแรงที่ได้รับจากโรงงาน ส่วนการทำนาของในระยะนี้ชาวบ้านปลูกข้าวพันธุ์ที่มีระยะเวลาเก็บเกี่ยวสั้นไม่ให้เกินเดือนธันวาคม เพราะเป็นช่วงเวลาของการปลูกมันนอชาวบ้านจะรีบลงมือปลูกมันนอทันทีหลังเก็บเกี่ยวข้าว โดยต่างคนต่างทำของตนใครมีญาติก็มาช่วยเอามือเอาวันหรือใครมีเงินก็จ้างแรงงานทั้งจากภายในและนอกหมู่บ้านมาช่วยในการปลูก ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการปลูกมันนอมาก ถ้าปลูกมันนอได้เร็วเท่าไร ก็ได้ขายมันนอเร็วเท่านั้น การปลูกมันนอเริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ หลังเก็บผลผลิตมันนอเสร็จชาวบ้านก็จะปลูกข้าวโพดหวานต่อ ซึ่งในอดีตชาวบ้านคิดว่าการปลูกข้าวโพดทำให้ดินเสื่อมเพราะต้นข้าวโพดไปยึด

อาหารในดินหมดและต้นข้าวโพดทำลายยากจึงไม่นิยมปลูกข้าวโพด จนกระทั่งมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้เข้ามาชี้แจงกับชาวบ้านว่าการปลูกข้าวโพด ทำให้ดินดีและต้นข้าวโพดยังเป็นปุ๋ยบำรุงดินคนจึงหันมาปลูกข้าวโพดมากขึ้น

จากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนดังที่ได้กล่าวมา จะเห็นว่ามีการใช้เทคโนโลยี ทุน แรงงาน และตลาด เพื่อการผลิตซึ่งทำให้เกิดปัญหา และผลกระทบจากการผลิตหลายประการสิ่งเหล่านี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่ศึกษาว่า ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรอย่างไร และระบบความสัมพันธ์ของชุมชนมีผลเกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนในเขตชลประทานภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนในเขตชลประทานภาคเหนือ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การเปลี่ยนแปลง หมายถึง การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรจากยุคเดิม การจัดการน้ำโดยระบบเหมืองฝายมาเป็นการผลิตยุคหลังการจัดการน้ำโดยชลประทาน การเปลี่ยนแปลงมีทั้งทางเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต ทุน แรงงาน และตลาด

ระบบการผลิตทางการเกษตร หมายถึง การใช้เทคโนโลยี ทุน แรงงาน และตลาด ในกรณีนี้คือ เทคโนโลยีจาก พันธุ์พืช ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และวิธีการใช้ ทุนจาก เงิน เครื่องมือ อุปกรณ์ ที่ใช้ในการผลิต แรงงานจาก คน สัตว์ และเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิต ตลาดแหล่งจำหน่ายผลผลิต เช่น พ่อค้า บริษัท โดยการผลิตยุคเดิมการจัดการน้ำโดยระบบเหมืองฝายผู้ผลิตทำนา และปลูกยาสูบ ยุคหลังการจัดการน้ำโดยชลประทานผู้ผลิตปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปี ดังนี้ ถั่วฝักยาว ถั่วหวาน ปลูกมันอวลู และถั่วร้อนปลูกข้าวโพด

ระบบความสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ของผู้ผลิตและคนอื่นในการช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนแรงงานในการเกษตร และการร่วมกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตร เช่น พิธีทานข้าวใหม่ ในยุคเดิมการจัดการน้ำโดยระบบเหมืองฝาย และยุคหลังการจัดการน้ำโดยชลประทาน

ชุมชนเขตชลประทาน หมายถึง ชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรจากยุคเดิมการจัดการน้ำโดยระบบเหมืองฝาย มาเป็นยุคหลังการจัดการน้ำโดยชลประทาน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ บ้านกลางพัฒนา หมู่ที่ 9 ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เหตุผลการเลือกพื้นที่ในการทำวิจัยเพราะเป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรจากระบบการผลิตในยุคเดิม เป็นการผลิตแบบพอกินพอใช้ ใช้เทคโนโลยีเครื่องมือเครื่องใช้แบบพื้นบ้าน เช่น ปลุกพืชพันธุ์พื้นเมือง ใช้ปุ๋ยคอก รวมทั้งวิธีการผลิต เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ต่างๆ เป็นแบบพื้นบ้าน ใช้เงินทุนในการผลิตต่ำ ใช้แรงงานคนและสัตว์ ในส่วนผลผลิตที่ได้ต่างก็นำมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นโดยไม่ใช้เงิน ซึ่งการผลิตยุคนี้ผู้ผลิตปลูกข้าวกับยาสูบ ลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชนแน่นเหนียว มีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามื้อเอววันกัน และมีการร่วมกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนเป็นอย่างดี หลังจากระบบการผลิตทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงไปเป็นการผลิตเพื่อขายเน้นพืชเศรษฐกิจมีการใช้เทคโนโลยี พันธุ์พืชแบบสมัยใหม่ ใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และใช้วิธีการผลิตแบบสมัยใหม่ ใช้เงินทุนในการผลิตสูง ใช้เครื่องมืออุปกรณ์แบบ สมัยใหม่ และใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคนและสัตว์ ฟังพาดตลาด ผู้ผลิตปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปี คือ ถั่วฝักยาว ปลูกข้าว ถั่วหนาวปลูกมันน่อตุ และถั่วร้อนปลูกข้าวโพด ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ในการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามื้อเอววันเปลี่ยนโดยหันมาใช้การจ้างแรงงานแทน ในส่วนของการร่วมกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนลดน้อยลงไปด้วยเนื่องจากต้องใช้เวลาอยู่กับการผลิตเป็นส่วนใหญ่ แต่ในส่วนกลุ่มของผู้ผลิตได้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นระหว่างผู้ผลิตได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและมีการสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์และร่วมกันพัฒนาและแก้ปัญหาการผลิตและการตลาด

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

- 1.1 ด้านกายภาพของชุมชน เช่น ที่ตั้ง อาณาเขต ประชากร
- 1.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชน
- 1.3 ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

1.4 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน เช่น อาชีพ การถือครองที่ดิน รายได้

1.5 การเข้ามาของชลประทาน

2. การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชน ในเขตชลประทาน ด้าน

2.1 เทคโนโลยีในการผลิต เช่น พันธุ์พืช ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และวิธีการใหม่

2.2 ทุน เช่น เงิน เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต

2.3 แรงงาน เช่น คน สัตว์ และเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิต

2.4 ตลาด แหล่งจำหน่ายผลผลิต เช่น พ่อค้า บริษัท

3. การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของผู้ผลิตและคนอื่นที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนในเขตชลประทาน ด้าน

3.1 การช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานในการเกษตร

3.2 การร่วมกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตทางการเกษตร

3. ขอบเขตด้านเวลา

ในการศึกษานี้แบ่งช่วงเวลาตามการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนในเขตชลประทานภาคเหนือ ออกเป็น 2 ยุคดังนี้

1. ยุคเดิมการจัดการน้ำโดยระบบเหมืองฝาย

(ช่วงเริ่มชุมชน - ช่วงปี 2520) พืชที่ปลูก ข้าว และยาสูบ

2. ยุคหลังการจัดการน้ำโดยชลประทาน

(ช่วงปี 2520 - ปัจจุบัน) ในที่นี้คือช่วงของยุคที่ระบบการผลิต

เปลี่ยนแปลงมาเป็นการผลิตแบบหมุนเวียนตลอดทั้งปี คือ ฤดูฝนปลูกข้าว ฤดูหนาวปลูกมันอู และฤดูร้อนปลูกข้าวโพด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved